

TÜRK ANAYASA HUKUKU BAKIMINDAN TOPLANMA HÜRRİYETİ

*Arş. Gör. Mehmet Ali ZENGİN**

Özet

Toplanma hürriyeti (TH) demokrasi bakımından önemli bir anlam taşımaktadır. Buna göre bazı temel hak ve hürriyetler TH ile birlikte bir anlam ifade etmektedir. Örneğin, ifade özgürlüğünün kullanılması genellikle TH'nin kullanımıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle TH diğer temel hak ve hürriyetlerle yakın ilişki içerisindedir. Diğer yandan TH yasal sınırlar için gerekli olan bazı unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurların ele alınması konuya yeni boyutlar açacaktır. Bununla birlikte TH'nin demokratik katılım kanallarının önemlilerinden biri olduğu da belirtilebilir. Böylece, TH'nin durumu siyasi rejimlerin rengini belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplanma Hürriyeti, Demokrasi, İfade Hürriyeti, Anayasa.

1. Toplanma Kavramı

Türkçede toplanma kavramı “toplantı” olarak da kullanılmakla birlikte, eylemi vurgulama gereği, toplanma teriminin tercih edilmesine neden olmaktadır.¹ Bu nedenle her iki kavramla ilgili tanımlamaların da aynı olduğu görülmektedir.² Bu anlamda toplanma ve toplantı kavramları arasında anlam bakımından herhangi bir farklılık yoktur. Toplanma kavramı birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesi, içtima ya da bir gündem üzerinde görüşmek amacıyla ilgililerin katılımıyla yapılan birleşim şeklinde ifade edilebilir.³ Öte yandan toplanma birçok kişinin ortak menfaatlerini korumak veya belli görüş ve düşüncelerini yaymak amacıyla geçici bir süre için, genel yollar, parklar dışında bir araya gelmeleri şeklinde

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı.

¹ ALPKAYA, Gökçen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak, C.56, S.3, AÜSBFD, 2001, s. 1-18.

² Bu konuda yapılan tanımlar için bkz. www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx? (11.05.2011)

³ www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA (06.05.2011)

de açıklanabilmektedir.⁴ OZANALP ise toplantıyı “hakiki veya hükmi şahısların muhtelif maksat ve gayelerle geçici olarak toplanmaları” şeklinde ifade etmektedir.⁵ Tanımlamalar bu şekilde olmakla birlikte toplanma isteğinin insanlık tarihi kadar eski ve insan doğasının mirası olduğu dile getirilmektedir.⁶ Aslında günlük hayatta toplanma eylemi veya bir toplulukla karşılaşma ihtimalimiz hayli yüksektir. Bu anlamda insanlar pek çok neden ve amaçla bir araya gelip bir topluluk oluşturabilirler. Örneğin bir kazada merak duygusunu gidermek veya yardım etmek, bir futbol maçını, bir filmi yahut gösteriyi izlemek, ders dinlemek, havai fişek gösterisini izlemek gibi pek çok gruplaşmalar aslında topluluk olgusunun varlığını sergilemektedir.⁷ Ancak burada konu itibarıyla bu toplanmaların toplanma hürriyetine esas oluşturacak toplanmalardan ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bir konser için bir araya gelen toplulukla terör olaylarının sonuçlarını değerlendirmek veya seçim baraj hakkında değerlendirmeler yapmak üzere bir araya gelen topluluklar arasında fark olacaktır. Buna göre AIHM vermiş olduğu bir kararında aynı cezaevinde kalan mahkumların bir arada kalma isteğinin toplanma hürriyeti kapsamında değerlendirilemeyeceğine karar vermiştir.⁸ Yani burada hukuken değer atfedilen ve korunması gereken gruplaşma yahut toplanmalar hangi tür toplanmalardır bunların belirlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda toplanma hürriyetine esas teşkil eden manada toplanma “düşünce değişiminde bulunmak veya belli ortak çıkarları savunmak amacıyla bir araya gelerek belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturma ya da siyasal karar organlarını etkileme ereği” olarak ifade edilebilir.⁹ Yine toplanma kavramı, düşüncüyü açıklama veya başkalarına yayma ortak amacı doğrultusunda birden fazla kişinin bir araya

⁴ YARSUVAT, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968, s.34-35.

⁵ OZANALP, Şevket, İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti: Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri, 1957, s.10.

⁶ ALKEMA, Evert, Freedom of Association and Civil Society, Freedom of Association, "Seminar organised by the Secretariat General of the Council of Europe in co-operation with the Ministry of Justice of Iceland, Reykjavik (Islande), 26-28 August 1993." Martinus Nijhoff Publishers, 1994, s.53.

⁷ ANAYURT, Ömer, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998, s.7

⁸ McFeeley / Birleşik Krallık davası, 1980. Bkz. www.serkecengiz.av.tr. (05.052011)

⁹ KABOĞLU, İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Yayınevi, 2002, s.405.

gelmesi şeklinde de ifade edilebilmektedir.¹⁰ Aslında halkın gözünde toplanma denilince daha çok günlük dilde kullanılan anlamının akla geldiği, hak ve hürriyet anlamındaki toplanmalar için ise daha ziyade miting teriminin kullanıldığı belirtilmektedir.¹¹ Öte yandan toplanma kavramının tanımı konusunda genel olarak ülkelerin yasal düzenlemelerinde herhangi bir belirlemenin yapılmadığı görülmektedir. Örneğin, başta Fransa, İsviçre, Amerika olmak üzere çoğu ülkenin hukuk sistemlerinde toplantı veya toplanmanın tanımı yapılmamıştır. Bu nedenle iş doktrin ve mahkeme içtihatlarına bırakılmıştır.¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre toplanma, bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı gösteri ve yürüyüş vb. gibi hangi şekil altında olursa olsun, bir araya gelmeleri anlamına gelmektedir.¹³ Özetle toplanma kavramını bireylerin ortak çıkarlarını korumak ve savunmak ya da fikir alışverişinde bulunmak amacıyla önceden belli bir organizasyon dâhilinde geçici olarak bir araya gelmelerinden oluşan bir grup olgusu olarak ifade edebiliriz.¹⁴ Diğer yandan mevzuatımızda 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasına¹⁵ kadar toplantı kavramının tanımına yer verilmemekteydi.¹⁶ Yasaya göre toplantı kavramı “Toplantı; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları” şeklinde ifade edilmektedir.

2. Toplanma Hürriyeti Kavramı

Temel hürriyetlerden birisi olarak görülen toplanma hürriyeti gerçek özgür toplumun temelidir. Bununla birlikte bu hürriyet toplanmama hürriyeti

¹⁰ TEZCAN, Durmuş, ERDEM, M. Ruhan, SANCAKTAR, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004, s.473.

¹¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.9.

¹² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.7.

¹³ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Turhan Kitabevi, Ankara 2004, s.367.

¹⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.16.

¹⁵ R.G.Tarih: 8/10/1983, Sayı: 18185.

¹⁶ İŞGÖREN, Ali, Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s.54.

anlamını da bünyesinde barındırmaktadır.¹⁷ Toplanma hürriyeti kolektif özgürlükler içerisinde yer alan, birden çok kişinin birlikte kullanabildiği, bireylerin yalnız başlarına gerçekleştiremedikleri amaçları hedefleyen bir yapıdadır. Buna göre toplanma hürriyeti kolektif özgürlüklerin örgütlü olmayan bölümünü oluşturmaktadır. Kolektif özgürlüklerin örgütlü olan kısmını ise dernek kurma özgürlüğü oluşturmaktadır.¹⁸ Öte yandan toplanma hürriyeti toplum içerisinde bireylerin belli ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Buna göre toplum içerisinde bireyler, zaman zaman kendi güçlerini iktidarlara karşı hissettirmek, zaman zaman rakip gruplarla mücadele etmek, zaman zaman da ahlaki, bilimsel, dini açılardan tam bir kaynaşma ihtiyacı içerisinde olmak için toplanma hürriyetinden istifade ederler.¹⁹ Bununla birlikte toplanma özgürlüğü hakkı kapsamına, gerçekleştirilme biçimine bakılmaksızın her türlü toplantının girdiği söylenebilir. Buna göre hakkın konusunu oluşturan “toplantı” olgusu çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilir. Örneğin toplantılar kapalı mekânlarda ya da açık havada; özel mekânlarda ya da kamusal yerlerde (bina, alan, sokak, vb.); tek bir yerde ya da yürüyüşlerde olduğu gibi hareket halinde; karada ya da Greenpeace'in eylemlerinde olduğu gibi denizde; yaya olarak ya da araçlarla (bisiklet, traktör, paten, vb veya taksi şoförlerinin eylemlerinde olduğu gibi araç konvoyu halinde), ayakta ya da oturma eylemlerinde olduğu gibi oturarak, sınırlı sayıda katılımcıya ya da herkese açık biçimde yapılabilir.²⁰ Yine toplanma dini, ticari veya sportif amaçlar taşıyabilir.²¹ Bu anlamda toplantının gerçekleştiriliş biçimi bakımından bireylerin bu haktan yararlanmaları konusunda herhangi bir ayrıma gidilemeyeceğini ifade edebiliriz. Bunun yanı sıra askeriye, okul gibi ortak alanlarda meydana gelen toplanmalar yasal ve günlük hayat açısından kaçınılmaz olarak nitelendirilmektedirler.²² Öte yandan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu vermiş olduğu bir kararında barışçı toplanma hakkının demokratik toplumda temel bir hak olduğuna ve ifade özgürlüğü gibi bu hakkın da demokratik

¹⁷ WHITE, Stuart, Freedom of association and the Right to Exclude, The Journal of Political Philosophy: Volume 5, Number, 4, 1997, s.373.

¹⁸ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.383.

¹⁹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.15.

²⁰ ALPKAYA, s. 1-18.

²¹ WHITE, s.373.

²² ROSENBLUM, Nancy, Compriled Association Public Standing, Self Respect and the Dynamic of Exclusion, Freedom of Association, Prinveton University Press, 1998, s.75.

toplumun temellerinden biri olduğuna vurgu yaparak,²³ toplanma özgürlüğünü demokratik bir toplumdaki vazgeçilmez yapı taşlarından biri olarak nitelendirmiştir.²⁴ Bununla birlikte toplanma, dernek ve sendika özgürlükleri olarak isimlendirilen ve kolektif eylem özgürlükleri grubu içerisinde yer verilen bu hak ve özgürlükler²⁵ özellikle de demokrasinin sürdürülebilirliği bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu noktada toplanma hürriyetinin eylem ve kişi bakımından kapsamının belirlenmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. AİHK'nin bir kararına göre barışçı toplanma hakkı sadece belirli bir noktada bir araya gelerek yapılan toplantıları değil, aynı zamanda yürüyüşleri de kapsamaktadır. Buna göre sadece bu tür gösterilere katılan katılımcılar değil aynı zamanda komisyona başvuruda bulunan söz konusu dernek gibi bir bu tür bir toplantıyı düzenleyenlerin de bu haktan yararlanacağı belirtilmektedir.²⁶ Yine toplantıyı düzenleme, katılım ve serbest ifade gibi konularda toplanma hürriyeti kapsamında yer almaktadır. Ayrıca toplanma hürriyeti bireylerin doğrudan girişimleriyle kullanılabilirliği gibi dernek, sendika ve partilerin örgütlü toplu hürriyet özneleri vasıtasıyla da kullanılabilirler. Özetle her gerçek veya tüzel kişi toplantı düzenleme, bu toplanmaya katılma ve toplu eylem çerçevesinde serbestçe ifade hakkına sahiptir.²⁷ Toplanma özgürlüğü demokratik bir hukuk devletinde siyasal-toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir koşulu ve unsurudur. Çünkü bu hak hukuksal güvenceye alınmadan demokrasiden söz edilemez ve bu hak kullanılmıyorsa demokratik yaşam kuşkuludur. Bu noktada toplantı ve gösteriler düşünceleri ifade etmenin tek biçimi olmamakla birlikte bunlar, kolektif bir ifadenin en dolaysız görünümü olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kolektif olanın giderek silindiği bir ortamda, toplanma özgürlüğü daha da önem kazanmaktadır.²⁸ Yine bireylerin tek tek kullanmaları sonucu ortaya çıkan toplu eylem özgürlükleri aynı zamanda

²³ Rassemblementjurassien- İsviçre davası 10.10.1979 tarihli karar. Bkz. Türkiye'de İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi, 2007

²⁴ Rassemblement Jurassien-İsviçre davası, 1979 Bkz. www.serkancengiz.av.tr.

²⁵ J. Rivero, Les libertés publiques, T.II, Les régimes des principales libéertes, PUF, 3.éd., Paris 1983, s.374, Nak. ANAYURT, Ömer, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek Ve Sendika Özgürlüğü, KhukA, Mart 2003, s.1

²⁶ Christians against racism- Birleşik Krallık davası, 16.07.1980. Bkz. Türkiye'de İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi, 2007

²⁷ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.405-406.

²⁸ ALPKAYA, s.1.

bireysel hakların ilettilmesi, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi amacına da yönelmektedirler.²⁹

Diğer yandan toplanma özgürlüğü kapsamına giren toplantıların taşınması gereken unsurlar farklı şekillerde ifade edilmektedir. Örneğin bir görüşe göre toplantıların kamusalılık, demokratik fonksiyon, düşünce ve ifade özgürlüğüyle bağlantı gibi unsurları taşınması gerekirken,³⁰ diğer bir görüşe göre toplantılar teşkilatlı bir topluluk, geçicilik ve amaç gibi unsurları içermelidir.³¹ Bu noktada unsur olarak belirtilen başlıkların bir arada ele alınması daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Zira bunların hepsi hakkın kullanımı bakımından ayrı ayrı anlamalar ifade etmekte ve buna katkı sağlamaktadır. Bu noktada aslında sayılan tüm bu unsurlar toplanma hakkını kuşatıcı ve bu hakkın hedeflerine ulaşmasında ona destek olan ve bu yönüyle de hakkın gerçekleşmesini sağlayıcı özelliktedir. Bununla birlikte toplanma hürriyetinin gerçekleştirilmesi devlete bazı yükümlülükler yüklemektedir. Buna göre devletler barışçı toplanma özgürlüğü hakkının kullanılmasına müdahale etmemekle yükümlüdürler. Bu noktada devletin haksız yere müdahale etmeme ve müdahale eden kamu görevlileri hakkında işlem yapma yükümlülüğünün yanı sıra barışçıl bir toplanmanın zor kullanılarak dağıtılmaması ve devlet görevlileri tarafından manipülasyonu ile provokasyon edilmemesi gibi yükümlülükleri de bulunmaktadır. Yine devletler toplanma özgürlüğünün kullanılması konusunda ayrımcılık yapmama yükümlülüğü altındadırlar. Bu durumda insan hakları sözleşmelerinde genel olarak yasaklanan ayrımcılık türleri, toplanma özgürlüğü bakımından da geçerlidir.³² Öte yandan toplanmanın gerçekleştirilebilmesi bakımından uygun fiziki şartların temini de devlet açısından bir yükümlülüktür. Özetle devletin toplanma hürriyetine müdahale etmeme yönünde negatif bir yükümlülüğü söz konusu ise de; bu hürriyet aynı zamanda devlet için pozitif bir yükümlülük de getirmekte olup, devlet bu hürriyetin uygulamada kullanılabilmesi için gerekli tedbirleri³³ almak

²⁹ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.383.

³⁰ ALPKAYA, s.3.

³¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.10–14.

³² ALPKAYA, s.8.

³³ Bu noktada toplantının ertelenmesi bir tedbir olarak görülemez. Bu konuda Anayasa Mahkememizin şu kararı da erteleminin tedbir olamayacağını belirtmektedir. “Anayasal bir hakkın kullanılmasının 30 gün ertelenmesi toplantı ve gösteri yürüyüşünü fiilen olanaksız kılar. Anayasanın 28. maddesindeki "önceden izin almaksızın" kesin buyruğuna rağmen erteleme

zorundadır. Örneğin bireyler karşıt görüştekilerin saldırısına uğrama korkusu olmadan toplantılara katılabilmelidirler.³⁴ Devlete yükümlülük yükleyen hakların çoğunluğunun bir kamu hizmetini, bir örgütün kurulmasını ve buna bağlı olarak mali kaynak kullanımını gerektirdiği buna karşın bazı hakların gerçekleşmesi için yalnızca yasal bir düzenlemenin yapılması yeterlidir.³⁵ İşte toplanma hürriyeti de bir kurumun kurulmasını ve buna bağlı olarak mali kaynak kullanımını gerektirmemektedir. Bu konuda yalnızca yasal düzenleme yapılması yeterlidir. Zaten Anayasamızın 34/2. maddesinde “Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.” demek suretiyle yasama organına gerekli düzenlemeleri yapması hususunda görev yüklenmektedir.

3.Toplanma Hürriyetinin Unsurları

Yukarıda toplanma hürriyeti bakımından sayılan bazı unsurlara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zira söz konusu bu unsurlar toplanma hürriyetini diğer kolektif hürriyetlerden ayıran unsurlardır. Hatta bu unsurların bazılarının ayırt edici olmaktan çok yön gösterici, belirleyici unsurlar olduğu düşünülmektedir.³⁶

3.1.Kamusal Olma Unsuru

yoluyla iş önceden izin alma biçimine dönüştürülmüş olur. Toplantının kamu düzenini bozucu sonuçlar doğuracağına anlaşılması onun ertelenmesini değil zabitanın tedbir almasını gerektirir. Kanunlar hakların kullanılmasını ertelemek veya önlemek için değil bunların kullanılmasını mutlaka sağlamak için çıkarılır. Hele ertelemenin toplantı saatinden oniki saat önce, söz gelimi Ankara’da yapılacak bir toplantıya çeşitli il ve ilçelerden çağırılan toplulukların gelmeye başladığı bir anda tebliğ edilmesi huzur-bozucu, yasa dışı toplantıya dönüşecek bir duruma yol açacağı için burada kamu düzenini koruyucu bir tedbirden söz etmeğe de olanak yoktur. Kuralın Anayasanın 28. maddesinin ikinci fıkrasında anlatımını bulan ereğe ters düştüğü ortadadır.” AYM’nin 14.3.1974 tarihli, 1973–33 E, 1974–9 K Sayılı Kararı. Bkz. www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1974/K1974-009.htm (28.05.2011)

³⁴ TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa Ruhan, SANCAKTAR, Oğuz, ÖNOK, Rıfat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin, Ankara 2006, s. 239.

³⁵ UYGUN, Oktay, 1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1992, s.36–37.

³⁶ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.15.

Herhangi bir toplantının toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, özel alanın ötesine geçmesi ve kamusal bir alana yönelmesi gerekir. Bu nedenle özel bir amaç taşıyan özel nitelikli toplantıların, toplanma özgürlüğü hakkının korumasından yararlanması söz konusu olamaz. Çünkü bu nitelikteki toplantılar, zaten özel yaşama saygı hakkı kapsamında koruma altındadır ve kolektif bir hak olarak düzenlenmeleri mümkün ve anlamlı bulunmamaktadır.³⁷ Ayrıca kişisel davete dayalı olarak gerçekleşen, kamuya açık niteliği bulunmayan, özel amaçlara özgü ve özel yer ve mekânlarda yapılan toplanmalar konut dokunulmazlığı ve kişi güvenliği ile ilişkili olup bu durumlara özgü koruyucu hükümlerden yararlanmaktadır. Dolayısıyla toplanma hürriyeti kapsamında kastedilen toplanmalar, entelektüel kamusal amaçlarla, kamuya veya özele ait alanlarda gerçekleşen, kamuya açıklıkla karakterize olunan toplanmalardır. Nitekim Anderson ve Diğerleri/İngiltere davasında toplanmaların dar biçimde yorumlanmaması gereğinin altı çizilerek, tamamen sosyal amaçlı toplanmalar ile entelektüel amaç dışındaki toplanmalarla organizasyondan yoksun toplanmaların bu kapsamda ele alınamayacağına karar verilmiştir³⁸

3.2. Demokratik Fonksiyon Unsuru

Toplanma hürriyetinin demokratik işlevi özellikle de diğer hak ve hürriyetlerin kullanılması bakımından kendini göstermektedir. Toplanma hürriyeti özellikle çoğulculuk ve katılım öğeleri yönünden demokratik düzenin gereği olarak ele alınmaktadır. Toplanma hürriyetinin olmaması demokrasilerin işleyişinde sorunların yaşanmasına neden olacaktır. Zira siyasetten uzaklaşmış bir toplum meydana getirme³⁹ konusunda demokratik olmayan yönetimlerin öncelikle yönelecekleri hak ve hürriyetlerden birisi toplanma hürriyeti olacaktır. Özellikle de otoriter ve totaliter yönetimlerin tepkisiz ve suskun kitleler oluşturma amacıyla oldukları düşünülürse toplanma hürriyetinin önemi daha da artmaktadır. Buna göre bu amacın gerçekleştiği siyasetten arındırılmış, suskunlaştırılmış toplumlar kendilerine verilenlerle yetinirler ve bir hak arayışı içerisinde olmazlar.⁴⁰ Bu noktada toplanma hürriyetinin demokratik katılım vasıtasıyla toplumun söz hakkına sahip olması ve yönetimi keyfilikten uzaklaştırması bakımından demokrasiyi karakterize eden temel hürriyetlerden birisi olduğunu ifade edebiliriz. Bu konuda yapılan açıklamalar ileride toplanma hürriyetinin

³⁷ ALPKAYA, s.4.

³⁸ ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.2.

³⁹ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.416.

⁴⁰ ÇEÇEN, Aml, İnsan Hakları, Selvi Yayınları, 1990, s.247.

demokrasi açısından önemi başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.3. Amaç Unsuru

Toplanmadaki amacın entelektüel bir amaca yönelmiş olması konusunda doktrinde bir uzlaşma söz konusudur. Buna göre entelektüel ortak amaç müşterek çıkarların korunması bağlamında fikir alışverişi anlamına gelip, toplanmanın fikri boyutu şeklinde ifade edilmektedir.⁴¹ Buna göre toplanma hürriyetinin ifade hürriyetinin bir çeşidi olarak yorumlanmasındaki sebep de toplanmaların karakteristik unsuru olarak değerlendirilen entelektüel amaç olgusuna dayanmaktadır. Bu nedenle toplanma hürriyetinin ortak çıkarlar etrafında fikir alışverişine dayalı bir birliktelik oluşturmayan toplanmaları himaye etmeyeceğini söyleyebiliriz.⁴² Bu noktada toplanmaların entelektüel amacı AİHM'nin bir kararında "ortak toplumsal çıkarların korunması amacına yönelik fikir açıklamaları veya fikir alışverişine dayanmak" şeklinde ifadesini bulmaktadır.⁴³ Yine entelektüel toplanmanın diğer toplanmalardan farkını ortaya koyan temel ögenin amaç unsuru olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Buna göre amaç unsuru toplanmanın mahiyetini belirleyen asli bir unsurdur. Örneğin bir tiyatro oyunu bile entelektüel bir amaç taşımaya halinde toplanma hürriyeti kapsamında değerlendirilebilecektir. Zira 1830 yılında Brüksel'de oynanan "Muette de Portici" adlı bir piyes ele aldığı sosyal ve politik meseller sonucunda halkı harekete geçirmiş ve Belçikalıların özgürlüklerini kazanmalarını sağlamıştır.⁴⁵

3.4. Süre ve Yer Unsurları

Toplantı; geçici, kısa vadeli olarak bir araya gelme durumudur. Buna göre toplantıda bulunanların bu birliktelikleri belirli bir süreyle sınırlıdır. Bu nedenle de katılanlar arasındaki ortaya çıkan bu bağ kısa sürelidir.⁴⁶ Toplantıların süresi bakımından yaşanan bu durum bir yandan onu derneklerden ayırırken bir yandan da grevlere yaklaştırmaktadır.⁴⁷ AİHM

⁴¹ AKIN, İlhan, Toplanma Özgürlüğü, İHFM, C.30, S.1-2, 1964, s.546.

⁴² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.14.

⁴³ Christians Against Racism and Fascism/İngiltere davası, 1980. Bkz. ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.3.

⁴⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.14.

⁴⁵ YARSUVAT, s.32.

⁴⁶ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.13.

⁴⁷ YARSUVAT, s.30.

yukarıda bahsi geçen kararında toplantıların geçici olması gerektiğini vurgularken “ortak toplumsal çıkarların korunması amacına yönelik fikir açıklamaları veya fikir alışverişine dayanmak, iradi ve geçici olmak kaydıyla...” gerçekleştirilen toplantılar ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁸ Buna göre işgal ettiği süre açısından toplanmalar belli bir süre içerisinde gerçekleşen ve sürenin bitimiyle son bulan, devamı olmayan bir araya gelişlerdir.⁴⁹ Bu noktada özetle toplanma hürriyeti kapsamındaki toplanmaların süreyle sınırlı dönemsel karşılaşmalar olduğu ve katılanlar arasındaki bağın da toplanmadan sonra sona erdiği ifade edilebilir.⁵⁰ Öte yandan yer unsuru ise toplanmanın ancak belirli yerlerde yapılabileceğini ifade eder.⁵¹ Bu anlamda toplanmanın varlığı toplanmanın ortak bir yerde gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır.⁵² Bu anlamda son dönemde hayli popüler olan facebook ya da tiwitter gibi sanal ortamlarda meydana gelen toplanmalar toplanma hürriyetinin yer unsuru bakımından eksik kalacağı için toplanma hürriyeti kapsamında değerlendirilemeyecektir.

3.5. Barışçıl Yaklaşım Unsuru

İnsan hakları anlamında toplanma hürriyetine getirilen korumayla esasında barışçıl toplanma hürriyetinin korunması kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle toplantının “barışçıl” nitelik taşıması, bu haktan yararlanabilmenin ön koşuludur. Bununla birlikte, “barışçıl” niteliğinin, toplantının ya da toplantıyı düzenleyenlerin amacına veya toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelere mi, yoksa toplantının yürütülmesine mi ilişkin olduğu konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bir görüşe göre, “barışçıl” niteliğiyle kastedilen, toplantının amacı ya da toplantıda ifade edilen düşüncelerin barışçıl niteliği değil, toplantının barışçıl biçimde yürütülmesi, yani herhangi bir saldırı ya da şiddet eylemi içermemesidir. Buna göre, toplantının amacı ya da burada ifade edilen görüşler, zaten düşünce ve ifade özgürlüklerinin kapsamına girmektedir, dolayısıyla, bir sınırlama getirilmesi gerekiyorsa, bu açıdan bir sınırlama getirilmesi gerekmektedir.⁵³ Bu

⁴⁸ Christians Against Racism and Fascism/İngiltere davası, 1980. Bkz. ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.3.

⁴⁹ ATALAY, Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Ankara, 1993, s.5.

⁵⁰ KABOĞLU, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, DÜHFD, 1989, Diyarbakır, s.62.

⁵¹ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s.62.

⁵² ATALAY, s.5.

⁵³ NOWAK, Manfred, CCPR Commentary, 1993. Nak. ALPKAYA, s.4.

bağlamda, toplantının yürütülmesine ilişkin “barışçı” nitelik, genel anlamıyla şiddete, özellikle de silahlı şiddete başvurulmaması olarak tanımlanmaktadır. Katılanların silahlı olduğu bir toplantı, bu silahlar taş ve sopadan ibaret olsa ve kullanılsa bile, barışçı bir toplantı sayılamaz. Herhangi bir toplantının bu özgürlük kapsamında kalabilmesi için toplantının barışçı niteliğinin toplantı boyunca devam etmesi gerekir.⁵⁴ Öte yandan toplanma hürriyetinin denetimsiz bırakıldığı veya kötüye kullanıldığı takdirde, kendisine bu olanağı sağlayan demokratik rejimin düzenini bozabilen, ortadan kalkmasına neden olabilen bir hale gelebileceği endişesi dile getirilmektedir.⁵⁵ Bununla birlikte, amacı barışçı olmayan ya da barışçı olmayan görüşlerin ifade edildiği bir toplantının, toplanma hürriyeti kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Buna göre bir toplantının “barışçı” bir toplantı sayılabilmesi ve toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının barışçı olması yanı sıra toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçı bir nitelik taşımasını gerektirmektedir. Yine AİHK, çeşitli kabul edilebilirlik kararlarında bu yaklaşımını net bir biçimde ortaya koymuştur. Komisyon’un yerleşik içtihadına göre, barışçı toplanma özgürlüğünden yararlanma barışçı bir gösteriyi düzenleyen ya da buna katılan herkes için teminat altına alınmıştır. Bununla birlikte, “barışçı toplanma” kavramı, düzenleyici ya da katılımcıların kamusal bir karışıklığa yol açacak şiddet niyetlerinin bulunduğu bir toplantıyı kapsamaz.⁵⁶ Bu durumda toplanma hürriyeti kapsamında görüş ve düşüncelerin serbestçe ifadesi, toplanmanın kamu düzenini bozması ve barışçıl olması koşullarına bağlanmıştır.⁵⁷ Yine yıkıcı veya şiddete yönelik, ayrımcı ve ırk karşıtlığı ifadeler, sloganlar, döviz ve pankartların varlığı da toplantının barışçıl özelliğiyle bağdaşmamaktadır. Başka bir deyişle amacı yönünden barışçıl olmayan fikir ve görüşlerin ileri sürüldüğü bir toplanma, toplanma hürriyeti kapsamında değerlendirilmez.⁵⁸ Aksi durum hakkın kötüye kullanılması anlamına gelecektir ki Anayasamızın 14. Maddesinde “Anayasa hükümlerinden hiçbirini, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok

⁵⁴ NOWAK, Manfred, CCPR Commentary, 1993. Nak. ALPKAYA, s.4.

⁵⁵ GÜNGÖR, Şener-KAVALLI, Mümin, Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Yayınları, 1990, s.113

⁵⁶ W.M. and H.O. v. -Federal Republic of Germany davası 1989. Bkz. ALPKAYA, s.4.

⁵⁷ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.405.

⁵⁸ ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.5.

edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.”⁵⁹ denilmek suretiyle temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmayacağı belirtilmektedir. Kanaatimizce de toplantının organize edilmesi ve eylemsel olarak şiddete başvurulmamasının yanı sıra bir araya gelme bakımından da amacın barışçıl olması gereklidir.⁶⁰ Çünkü şiddeti desteklemek adına bireylerin bir araya gelmesi şiddete başvurulmasa dahi başlı başına Anayasa'nın 14. maddesine aykırılık oluşturacaktır.

3.6. Silahsız ve Saldırısız Toplanma Unsuru

Toplanma hürriyetini düzenleyen yasal metinlere baktığımızda hemen hemen bu metinlerin tamamında toplanma hürriyetinin silahsız ve saldırısız kullanılacağı ifade edilmektedir. Buna göre 1961 Anayasasının 28.maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 34.maddesinde toplanmaların silahsız ve saldırısız olacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte 1909 yılında Kanun-u Esasi'de yapılan değişiklik neticesinde toplanma hürriyeti 120. maddede “Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir.” şeklinde düzenlenmiştir. Burada maddede adı geçen “kanunu mahsusa” İçtimaatı Umumiye Kanunudur. Bu Kanunun 1. maddesi “Osmanlılar gayri müsellaah (silahsız) olarak umumi içtimalar akdine hürdür. Mevaddı atiyede münderiç ahkama riayet edilmek şartıyla ruhsat istihsaline hacet yoktur.”⁶¹ Görüldüğü üzere toplanmaların silahsız yapılacağı Kanun-u Esasi'de belirtilerek İçtimaatı Umumiye Kanunu ile de ayrıca düzenleme altına alınmıştır. Öte yandan silahsız ve saldırısız olarak bir araya gelmenin toplanma hürriyetinin bir unsuru olarak ortaya çıkmasının nedeni toplanma hürriyetine ilk olarak değinen metinlerin ortaya çıktığı dönemlerde bireylerin yönetime yönelik talep ve şikâyetlerini çoğu zaman silahlı isyan ve ayaklanmalar şeklinde ortaya koymaları şeklinde belirtilmektedir. Bu nedenle de toplanma hürriyetine ilişkin ilk düzenlemelerde toplanmanın silahsız ve saldırısız olması kaydı özel olarak vurgulanma ihtiyacı

⁵⁹ Ayrıca diğer 1961 Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını düzenleyen 11.madde için bkz. ATAR, Yavuz, Karşılaştırmalı, Notlu, Gerekçeli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Mimoza, 2004, s.109.

⁶⁰ ALPKAYA'ya göre toplanma özgürlüğü hakkından yararlanma, ilke olarak, "barışçı" olma koşulu dışında,

Toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanamaz.

ALPKAYA, s.5.

⁶¹ GÜNGÖR-KAVALLI, s.110.

hissedilmiştir. Ancak bugün için bu tür kayıtların nostaljik bir anlam taşımaktan öte bir kıymeti olmadığı düşünülmektedir.⁶² Zira toplantının silahlı veya saldırlı olamayacağı bizatihi hakkın özünde bulunan bir gerekliliktir. Bu anlamda her hak ve hürriyetin, Anayasada belirtilmiş olmasa bile, o hürriyetin niteliğinden doğan, başka bir ifadeyle eşyanın tabiatında yer alan sınırları (objektif sınırları) vardır.⁶³

3.7. Kişi Sayısı Unsuru

Toplanma bakımından bu sayının ne olacağıın, daha doğrusu kaç kişiden oluşan toplanmaların toplanma hürriyeti kapsamında olacağıın belirlenmesi konusunda kesin bir sayı telaffuz edilememektedir. Ancak bu toplanmaların birden çok kişi tarafından gerçekleştirileceği açıktır.⁶⁴ Common Law açısından üç veya daha fazla kimsenin bir araya gelmesi toplanma olarak kabul edilmektedir. Yine yasa dışı toplanmalar bakımından Fransız Ceza Yasası bakımından yirmi, İtalyan Ceza Yasası bakımından da on ve yukarı sayıda kişinin bir araya gelmesi gerektiği belirtilmektedir.⁶⁵ Ülkemizdeyse konu 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın 11. maddesinde "Düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dâhil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür." şeklinde düzenlenmektedir. Bu madde gereğince Türk pozitif hukuku bakımından bir toplanmanın gerçekleşebilmesi bakımından en az yedi kişinin bir araya gelmesinin gerektiği düşünülebilir. Ancak Anayasamızda böyle bir sayı koşulu öngörülmediğine göre yediden daha az kişinin toplanması durumunda da anayasal anlamda bir toplantının varlığından söz edilebilecektir.⁶⁶ Sonuç olarak sayı bakımından bir sınırlama yapmanın mümkün olmayacağı söylenebilir. Bu noktada birden fazla kişinin bir araya gelmesi durumu toplanma hürriyeti açısından yeterli olmalıdır. Bu nedenle de 2911 Sayılı Yasanın 11.maddesinin buna uygun olarak değiştirilmesinin toplanma hürriyetinin gerçekleştirilmesi bakımından daha yararlı olacağı düşünülebilir.

4. Türk Anayasaları Bakımından Toplanma Hürriyeti

⁶² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.114

⁶³ ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 2000, Ankara, s.103.

⁶⁴ YARSUVAT, s.29.

⁶⁵ YARSUVAT, s.30.

⁶⁶ İŞGÖREN, s.55.

Osmanlı hukuk sisteminde pozitif hukuk anlamında ilk anayasal metin olarak adlandırabileceğimiz Kanun-u Esasiye kadarki döneme kadar toplanma hürriyeti konusunda İslam Hukukunun düzenlemelerine bakmamız gerekecektir. Buna göre İslam hukukundaki hürriyet ve insan hakları kavramlarının batıdaki anlamlarından tamamen farklı olduğu belirtilmektedir.⁶⁷ İslam hukukunda bugünkü anlamda bir toplanma hürriyetine rastlamak mümkün olmamakla birlikte İslam hukukunda yasaklanmamış her şeyin serbest olduğu ve dolayısıyla barışçıl amaçlı, silahsız, saldırısız, toplantı düzenleme hakkını yasaklayan bir kuralın mevcut olmadığı ve bu nedenle bu tür toplanmaların gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.⁶⁸ Öte yandan toplanma hürriyeti hukukumuzda ilk kez 1909'da Kanun-u Esasi'de yapılan değişiklikle yerini almıştır. Kanun-u Esasinin toplanma hürriyetini düzenleyen 120. maddesi aynen şöyledir: "Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devleti Osmaniyenin temamiyeti mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükümeti tagyir ve Kanunu Esasi ahkamı hilafına hareket ve anasını Osmaniyeyi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlak ve adabı umumiyyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi hafi cemiyetler teşkili de memnudur."⁶⁹ Görüldüğü üzere bu düzenlemeyle toplanma hakkı Osmanlı tebasına tanınmakta ve hangi hususların bu hakkın kötüye kullanılması anlamına geldiği de ayrıca belirtilmektedir. Yine 1909'da toplanma hürriyetini düzenlemek üzere çıkarılan İçtimaatı Umumiye Kanunu⁷⁰, o dönem için liberal bir anlayışı yansıtmaktadır. Buna göre düzenleme toplantıların izne değil, sadece beyana ya da bildirim tabi tutmaktadır. Dönemin şartları göz önünde tutulacak olursa, düzenlemenin özgürlükler açısından ileri bir düzenleme olduğu açıktır. Bununla birlikte ne yazık ki bu düzenlemede üç yıl sonra yapılan değişiklikle idareye açık yerlerde yapılacak toplantıları yasaklama yetkisi verilmiştir. Yine de bu değişiklikle her ne kadar toplantılar izne tabi tutulmamışsa da izne yaklaşan bir durum ortaya çıkmıştır.⁷¹ Diğer yandan 1921 Anayasası toplanma hürriyeti bakımından hiçbir hüküm içermemesine karşın Kanun-u Esasi'nin

⁶⁷ KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.85.

⁶⁸ ARMAĞAN, Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.101.

⁶⁹ ATAR, Gerekçeli Anayasa, s.214.

⁷⁰ Kanun-u Esasinin 120. maddesinde belirtilen "Kanunu mahsus" İçtimaat-ı Umumiye Kanunudur.

⁷¹ AZRAK, Kolektif Özgürlükler, s.

toplama ve dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 120.maddesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanununa yani 1921 Anayasasına aykırı olmadığından bu dönemde de geçerliliğini koruduğu ifade edilmiştir.⁷² 1924 Anayasası ise toplama ve dernek hürriyetini diğer bireysel ve toplu hürriyetlerle birlikte tek bir maddede düzenlemekteydi.⁷³ 1924 Anayasasını 70.maddesine göre; “Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelam, neşir, seyahat, akit, sayüamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır.”⁷⁴ 1924 Anayasası’nın özellikle tek parti devrinde uygulandığı dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin Anayasa ve mevzuatta ifade edildiği halden farklı olarak ele alındığı ve baskıcı bir ortam meydana getirildiği ifade edilmektedir. Özellikle de kolektif hürriyetler üzerinde yoğun baskılar meydana geldiği, toplama hürriyetinin kâğıt üzerinde kalarak tek parti rejiminin ortam ve şartlarında uygulama imkânı bulamadığı dile getirilmektedir.⁷⁵ 1924 Anayasası’nın 70. Maddesi, dernek ve toplama özgürlüklerini tanımış, ama düzenlememişti. Bu dönemde yürürlüğe konulan 27 Haziran 1956 tarihli ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Yasa, daha önce özgür biçimde düzenlenen toplantı yapma olanaklarını önemli ölçüde sınırlayarak toplanmalar izne tabi kılınmıştır. Böylece 1909 yılındaki düzenlemenin de gerisinde kalınmıştır.⁷⁶ Bu noktada dönemin kendine özgü koşulları bulunduğu bu nedenle de haklar ve hürriyetler açısından Anayasanın öngördüğünden farklı, otoriter bir tablonun ortaya çıktığı ifade edilmektedir.⁷⁷ Dolayısıyla da toplama hürriyetinin bu şartlar altında askıya alındığı belirtilmektedir.⁷⁸ Öte yandan 1961

⁷² İŞGÖREN, s.36.

⁷³ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.383.

⁷⁴ 20.04.1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 10.01.1945 tarihli ve 4695 sayılı Kanunla, esasta bir değişiklik yapılmaksızın sadeleştirilmiş ve bu haliyle 24.12.1952 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu sadeleştirme neticesinde 70. maddenin daha kolaylıkla anlayabileceğimiz hali şu şekildedir: “Kişi dokunulmazlığı vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplama, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındandır.” Bkz. ATAR, Gereçeli Anayasa, s.175–187.

⁷⁵ TANÖR, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s.265.

⁷⁶ AZRAK, s.

⁷⁷ TANÖR, Anayasal Gelişmeler, s.317.

⁷⁸ İŞGÖREN, s.38.

Anayasasının 28. maddesine göre “Herkes, önceden izin almaksızın silahlı ve silahlı olmayan toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.”⁷⁹ Buna göre düzenleme toplanma ve dernek hürriyetleri bakımından özlü ve güvencelidir.⁸⁰ 1961 Anayasasının toplanma hürriyetini çağdaş bir yaklaşım içerisinde ele aldığı ve her şeyden önce bu hakkın kullanımı için önceden izin alma şartını ortadan kaldırdığı düşünülmektedir.⁸¹ Bununla birlikte 1982 Anayasasının 34. maddesine göre “Herkes, önceden izin almadan, silahlı ve silahlı olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Şehir düzenini bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacı güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun aynı sebeplere dayalı olarak bir il’e bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez. Dernekler vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.” 1982 Anayasası’nın hürriyeti konusundaki bu düzenlemesinin 1961 Anayasasının tam aksine, Anayasa hukuku tarihimizin en ayrıntılı ve sınırlayıcı, yasaklayıcı ve hatta değişik kolektif hürriyet kategorileri arasında dayanışma yasakları öngören bir yapısı bulunmaktadır.⁸² Zira 12 Eylül askeri yönetimi temel hak ve özgürlüklere karşı otoriteden yana bir bakışın ürünü olarak yürürlüğe sokulmuş 1982 Anayasası ile özgürlükleri sınırlamayı amaçlamış, örgütle örgütlülüğü devlet için potansiyel bir suçla tehlike saymıştır. Bu noktadan hareketle toplantıların da suç odağı olabileceği mantığı ile hak ve özgürlükler kullanılamaz hale getirildiğine inanılmaktadır.⁸³ Ancak 2001 yılında gerçekleştirilen değişiklik neticesinde maddenin 1961 Anayasasındaki eski

⁷⁹ ATAR, Gerekçeli Anayasa, s.114.

⁸⁰ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.383.

⁸¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.113.

⁸² KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.383.

⁸³ UYSAL, Tamer, Siyasal Sistemlerde Temsiliyet Sorunsalı – 4, www.sirince.net/modules.php?name=News&file=article&sid=609 (04.05.2011)

hale yaklaştığını ifade edebiliriz. Buna göre maddenin son hali “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.” şeklindedir. Bu değişiklikte hakka ilişkin sınırlama nedenleri maddeye eklenmiş, buna karşılık dernek, vakıf, sendika ve mesleki kuruluşların konu ve amaç dışı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme yasağı ile yetkili merciin erteleme, yasaklama ve güzergâh belirleme yetkisi ortadan kaldırılmıştır.⁸⁴

5. Toplanma Hürriyeti Demokrasi İlişkisi

Bir ülkenin demokratik statüsünde belirleyici olan ölçülerden birisi de toplanma hürriyetidir. Buna göre toplanma hürriyeti otoriter rejimlerin söz konusu olmadığı delilidir.⁸⁵ Yine toplanma hürriyetinin hem bireysel kişiliğin hem de toplumun kişiliğinin gelişmesinin temeli olduğu ifade edilmektedir.⁸⁶ Demokratik bir toplumun temel taşlarından birisi olan toplanma hürriyeti⁸⁷ liberal toplum ve demokrasi açısından da temel bir değerdir.⁸⁸ Bir ideal ve bir süreç olan demokrasinin sürdürülebilirliği; mevcut demokratik yapı ve işleyişlerden yeniden demokrasi üretmekle mümkün olabilmektedir. İşte bu noktada sürdürülebilir bir demokrasi açısından sivil toplum kuruluşları çok önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle de artık demokrasilerde yer alan ve katkı sağlayan birey ve kurumlara, demokrasinin aktörleri değil, demokrasinin paydaşları gözüyle bakılmaktadır.⁸⁹ Bilindiği gibi demokrasi, sadece bir seçimden ibaret değildir, zira seçimler demokrasinin sadece bir unsurudur. Bununla birlikte burada seçime katılacak olan bireylerin o seçimde iradelerini doğru kullanabilmeleri, düşüncelerini doğru oluşturabilmelerini sağlayacak olan unsurlara dikkat çekilmektedir. Buna göre bir demokrasinin içinde iyi

⁸⁴ ATAR, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, 2005, s.39.

⁸⁵ DAVID, Anne, Freedom of Association and the Freedoms of Associations, Freedom of Association, Seminar, s.87.

⁸⁶ ALKEMA, Freedom of Association, Seminar, s.53.

⁸⁷ GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, s.367.

⁸⁸ WALZER, Michael, On Involuntary Association, Freedom of Association, Prinveton University Press, 1998, s.64.

⁸⁹ YILDIRIM, İbrahim, Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayıncılık, Ocak 2004 Ankara, s.93.

işlemediği, iyi işletilemediği, işletilmesinin önüne engeller konulduğu takdirde, demokrasi de gerçekleşemez, seçimler de sağlıklı sonuç vermez.⁹⁰ Bu nedenle demokratik seçimlerin sağlıklı işleyebilmesi açısından kolektif hürriyetler özellikle de toplanma hürriyetinin üstlendiği fonksiyon son derece önemlidir. Çeçen'e göre "demokrasi tepeden tabana ve alt kademedan üst kademeye kadar toplum içinde örgütlenme ağının kurulduğu bir siyasal sistemdir. Demokratik yapılar büyük ölçülerde örgütler ve birliklerden oluşan toplumsal ilişkiler ağına dayanmaktadır. Demokrasiler için örgütsüz ve dağınık bir alt yapı düşünülemez. Alt yapının demokratik çizgide oluşabilmesi için örgütlenme aşamasına gelinmeli ve ortaya somut birlikler çıkmalıdır."⁹¹ İşte bu örgütlü yapının temelinde ise toplanma hürriyeti yer almaktadır. Zira toplanma hürriyetinin olmadığı bir ortamda Çeçen'in ifade ettiği örgütsel yapıların ortaya çıkması düşünülemez. Diğer yandan siyasal katılım AİHM tarafından demokratik toplum ve çoğulculuk ölçütlerinden birisi olarak ele alınmaktadır.⁹² Bu anlamda güçlü bir sivil toplum kamusal bir ahlak anlayışı geliştirerek siyasetçilerin ve yöneticilerin eylem ve işlemlerinden dolayı hesap verebilmeleri sürecinin önünü açarak demokratikleşme sürecinde en önemli katkılardan birini sağlamaktadır.⁹³ Yine toplanma hürriyeti sürekli katılım kültürünün oluşması ve gelişmesi, halkın siyasal iktidarı etkileme gücünün büyümesi⁹⁴ bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Zira bu önem bu hakkın her zaman ve her yerde ekonomik açıdan zor durumda bulunan kitlelerin haklarını aramak için başvurdukları ve faydalandıkları ucuz, kolay, pratik, elverişli ve etkili bir baskı aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁵ Bu nedenle de güçlü bir sivil

⁹⁰ AZRAK, Ülkü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Açısından Kolektif Özgürlükler, www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/ulkuazrak.doc (25.05.2011)

⁹¹ ÇEÇEN, Anıl, Demokrasi ve İnsan Hakları, İnsan Hakları Yıllığı Cilt 5-6, 1983-1984, s.49.

⁹² GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, s.380.

⁹³ GENÇKAYA, Ömer Faruk, Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not, Yeni Türkiye Dergisi Kasım-Aralık 1997, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayınları, Ankara 1997.

⁹⁴ DAĞI İhsan - POLAT Necati, Herkes için Demokrasi ve İnsan Hakları, Liberte Yayınları, 2004 Ankara s.16.

⁹⁵ GÜRAN, Sait, "Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu", Anaysa Yargısı, S.9, 1993, s. 29.

toplumun ve demokrasinin varlığı kolektif özgürlüklere özellikle toplanma hürriyetinin varlığına ve güvence altına alınmasına bağlıdır.

6. Toplanma Hürriyeti İfade Hürriyeti İlişkisi

Toplanma hürriyeti toplanmayı düzenleme, katılım ve serbest ifade öğelerini kapsamaktadır.⁹⁶ Bu yüzden toplanma hürriyeti ile ifade hürriyeti arasında çok yakın bir ilişki mevcuttur. Zira insan yalnızca düşünme ile yetinemeyeceği ve tek başına değil, fakat belli bir sosyal çevrede yaşayacağı için zorunlu olarak düşüncelerini başkalarına iletme yollarını arayacaktır. Bu anlamda her düşünce kendine taraftar kazanmak isteyecektir.⁹⁷ Bu nedenle de yayın, öğretim⁹⁸, toplanmalar, demekleşmeler bunun doğal uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü toplantılar düşünce ve görüşlerin dolaysız ifade yollarını oluştururlar.⁹⁹ Bu noktada ifade hürriyetinin mahiyetine kısaca değinmekte fayda vardır. Teziç'e göre ifade hürriyeti "insanın karşılaştığı bütün sorunlara vermek istediği yanıtları kendi kendine seçebilmesi ya da şahsen hazırlayabilmesi bireysel ve sosyal davranışlarını da bu yanıtlara uydurabilmesi olanağıdır." Buna göre ifade hürriyeti ulaşılan fikirler arasında tercih yapma, bunları dışa vurma ya da vurmama serbestisini de içermektedir.¹⁰⁰ Öte yandan ifade hürriyetini, bireylerin diledikleri gibi bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanamaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla dilediğince açıklayabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi şeklinde ifade edebiliriz.¹⁰¹ İşte toplanma düşüncelerin aktarılıp yayılabilmesinin gereklerinden birisi olarak ele alınmaktadır. Buna göre toplanma hürriyeti ifade ve kanaatlerin yayılmasına hizmet etmektedir.¹⁰² Bu noktada kişinin edindiği bilgiler arasından yapmış olduğu tercihleri dış dünyaya yansıtabilmesi hürriyeti ifade hürriyetinin bir boyutu olarak ele alınmaktadır.¹⁰³ Toplantı, "bir konuyu tartışmak", "düşünce değişiminde

⁹⁶ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.405.

⁹⁷ TEZİÇ, Erdoğan, Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü, Anayasa Yargısı, C.7, 1990, s.32.

⁹⁸ TEZİÇ, s.32.

⁹⁹ ALPKAYA, s.5.

¹⁰⁰ SUNAY, Reyhan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Korunması, SÜHFD, C.8, S.1-2, 2000, s.527.

¹⁰¹ TANÖR, Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 1991, s.89.

¹⁰² KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.335.

¹⁰³ SUNAY, s.532.

bulunmak", "bir fikir ya da amacı açıklamak" için yapıldığına göre, katılanlarda bir düşüncenin belirmesi ya da gelişmesi toplantının başlıca işlevlerinden biridir.¹⁰⁴ Öte yandan çağdaş demokrasiler hürriyetçi rejimlerdir. Her ne kadar hürriyetler arasında hiyerarşik bir ilişkiden ya da önemleri bakımından bir sıralama yapılabileceğinden söz edilemese de ifade hürriyeti konumu ve önemi itibarıyla diğerlerine nazaran eksen bir hürriyet olup¹⁰⁵, diğer hürriyetler açısından etkileyici bir özelliğe sahiptir. Buna göre toplanma hürriyeti de ifade hürriyeti gibi özgürlükçü demokratik düzenin temeli sayılmaktadır. Bu anlamda ifade hürriyeti toplanma hürriyetinin amaçlarından biri olarak düşünülmektedir.¹⁰⁶ Bu noktada yukarıda ifade edilen kişisel özerklik, ifade hürriyeti ve toplanma hürriyeti arasındaki yakın ilişkiyi sadece liberal bir toplumun gösterebileceği ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Buna göre bireylerin ortaya attığı düşüncelerin, doğru bildiği çözümlerin herkese duyurularak toplum önünde açıkça görüşülmesi, tartışılması ve toplumsal uzlaşmaya varılabilmesi bireylerin bir araya gelmesini gerektirmektedir.¹⁰⁸ Diğer yandan bireyler düşüncelerini tek başlarına ifade edebilecekleri gibi diğer bireylerle bir araya gelerek bu birliktelik esnasında da ifade edebilirler. Bu durumda dernek, sendika ve siyasi parti gibi oluşumlar düşüncenin toplu ifade edilmesini sağlayan oluşumlardır.¹⁰⁹ Toplanma ve ifade hürriyeti arasındaki bu bağ öyle kuvvetlidir ki birine yapılan müdahale diğerini de doğrudan etkilemektedir. Bu noktada kolluk güçlerinin toplanma hürriyetini denetim altına almak bahanesiyle çoğu zaman ifade hürriyetini kısıtladığı belirtilmektedir.¹¹⁰ Toplanma hürriyeti aslında ifade hürriyetinin toplanma hürriyetinin muhtevasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Zira toplanma özgürlüğünün bir yandan topluluğa yapılacak konuşmalar, diğer yandan topluluğun bizzat kendisi tarafından toplu olarak yapılacak ifade hareketlerini (toplucu bağırma, slogan atma, pankart ve döviz taşıma, marşlar ve şarkılar söyleme gibi) kapsadığının belirtilmesi bu

¹⁰⁴ ALPKAYA, s.4.

¹⁰⁵ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti, s.82.

¹⁰⁶ TEZCAN, ERDEM, SANCAKTAR, ÖNOK, İnsan Hakları El Kitabı, s. 239.

¹⁰⁷ TAMİR, Yael., Revisiting the Civic Sphere, Freedom of Association, s.215

¹⁰⁸ AZRAK, s.

¹⁰⁹ KÜÇÜK, Adnan, İfade Hürriyetinin Unsurları, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003, s.11.

¹¹⁰ KABOĞLU, İbrahim, AKKURT, Kemal, İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları, İmge Yayınevi, 2006, s.219.

düşünceyi desteklemektedir.¹¹¹ Hatta AİHS kapsamında bazı durumlarda toplanmalar düşüncelerin topluca ifadesi bağlamında değerlendirilerek doğrudan 10'uncu maddeyle irtibatlandırılarak bu hükümden yararlandırılmaktadır.¹¹²

7. Toplanma Hürriyeti Dernekleşme Hürriyeti İlişkisi

AİHK, derneği “çeşitli ortak amaçları gerçekleştirmek için birden fazla gerçek veya tüzel kişinin belirli bir periyoda bağlı olarak oluşturdukları iradi kurumsal bir yapıyı ifade eder” diye tanımlarken¹¹³, AİHM Sigurdur A.Sigurjonsson/İzlanda davasında, benzer bir tanımla “ortak amaç doğrultusunda, belirli koşullar altında kurulan ve az-çok devamlılık gösteren organize topluluk” olarak tarif etmektedir.¹¹⁴ Tarihi açıdan ülkemizde siyasal ve kültürel modernleşme çabalarıyla birlikte, sanayileşme çabalarının da hız kazandığı meşrutiyet döneminde, örgütlenme girişimleri gözle görülür bir şekilde artmaya başlamıştır.¹¹⁵ Dernekleşme özgürlüğünün tanınması ise ancak 1876 Kanuni Esasisi'nde 1908'de yapılan değişiklikle mümkün olabilmıştır. (m. 120) Bunu daha sonra, 14 Haziran 1909 tarihli “İçtimaat-ı Umumiye Kanunu” ve 3 Ağustos 1909 tarihli “Cemiyetler Kanunu” izlemiştir.¹¹⁶ Görüldüğü üzere toplanma ve dernekleşme hürriyetleri anayasa tarihimiz bakımından belli bir noktaya kadar paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte bu paralelliğin başlangıcını Gülhane Hattı Hümayununa kadar götürülenlerde vardır. Kapanı'ye göre bu belgeyle sadece en ilkel bazı temel haklar garanti altına alınmak istenmiştir.¹¹⁷ Oysa Abadan “söz, basın, toplanma, çalışma vs. gibi klasik özgürlüklerin de (Kanunu Esasi'de) sayılan esas haklar içerisinde mündemiç bulduklarını”¹¹⁸ ifade etmek suretiyle

¹¹¹ TANÖR, Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969, s.197.

¹¹² ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.6.

¹¹³ Agee/İngiltere, AİHK'nın 7729/76 Sayılı kararı. Bkz. ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.6.

¹¹⁴ Sigurdur A.Sigurjonsson/İzlanda davasında AİHM, 30.06.1993 tarihli kararı. Bkz. ANAYURT, AİHS Toplanma Hürriyeti, s.6.

¹¹⁵ ASLAN, Seyfettin, GÜL, Cengiz, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2004, s.87.

¹¹⁶ ASLAN-GÜL, s.88.

¹¹⁷ KAPANİ, s.96.

¹¹⁸ ABADAN, Yavuz, Tanzimat Fermanının Tahlili, İstanbul, 1940, s.53. Nak. KAPANİ, s.96.

toplanma ve dernekleşme hürriyetlerini daha eskiye götürmektedir. 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda 1923 yılında yapılan bir değişiklikle, dernek kurma hakkının sınırlandırıldığı ve derneklerin gözetim ve denetiminin hükümete bırakılmaktadır. Bununla birlikte "Takrir-i Sükun Kanunu", 1925 yılından itibaren derneklerin faaliyetlerini zorlaştıran ve hatta imkansız kılan bir atmosfer oluşturmuştur.¹¹⁹ Yine toplanma hakkının uzun süre dernekler için bir araya gelmeler olduğu düşünülmüştür. Bu düşüncenin sebebi olarak ise toplanma ve dernek için bir araya gelmelerin insanların fikir birleşmelerinin iki ana biçimi olması gösterilmiştir.¹²⁰ Toplanma ve dernekleşme hakları arasında tarihi ve sosyolojik bağların yanı sıra ortak bir amaca yönelmiş olma ve birden fazla kişinin bulunması gibi unsurların her iki hürriyet açısından ortak oluşu belirtilmektedir.¹²¹ Bununla birlikte süre ve teşkilatlı bir yapının bulunması bakımından bu iki hak birbirinden ayrılmaktadır. Toplanmalar geçici ve kısa sürelidir. Toplanan bireyler bir daha muhtemelen bir araya gelmezler. Oysa dernekte bireyler arasında daimi bir bağ kurulur.¹²² Derneğin bir tüzel kişiliği bulunmasına karşın toplanmalarda kısa süreli bir birliktelik olarak böyle bir tüzel kişilik söz konusu değildir.¹²³ Öte yandan toplanma hürriyetinin kamuya ait yollarda halkın yararlandığı sokak, cadde ve meydanlarda cereyan etme özelliği nedeniyle öteki toplu hürriyetlere göre kurallara bağlanmış olduğu belirtilmektedir.¹²⁴ AIHM bir kararında dernekleşme hürriyeti ve bu hürriyetin başta toplanma hürriyeti olmak üzere kolektif hürriyetler bakımından taşıdığı önemi şu şekilde belirtmiştir. "AIHS'in sırasıyla 9.ve 10. maddesinde güvence altına alınmış olan düşünce ve kanaat özgürlüğü ve ifade özgürlüğünün kapsamı, insanın inançlarını ve fikirlerini toplu halde özellikle de aynı inanç, fikir veya çıkarlara sahip kişilerin örgütlenmesi yoluyla başkalarıyla paylaşabilme güvencesiyle destekleniyor olmasaydı, çok kısıtlı olurdu. Dolayısıyla dernek teriminin özerk bir anlamı vardır."¹²⁵ Yine Anayasa Mahkememiz derneklerin toplanma hürriyeti bakımından

¹¹⁹ ASLAN-GÜL, s.90.

¹²⁰ YARSUVAT, s.30.

¹²¹ İŞGÖREN, s.60.

¹²² İŞGÖREN, s.60.

¹²³ OZANALP, s.19.

¹²⁴ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.406.

¹²⁵ Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri- Türkiye Davası Kararı, AIHM'nin tarihli kararı, 30 Ocak 1998. Bkz. Türkiye'de İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi, 2007.

önemini şu şekilde ifade etmiştir. “Dernekler, toplantı hürriyetlerinin uygulama alanı bulduğu ve fikir ve kanaatlerin belli amaçlar için bir araya gelmesi ile fikir hürriyetinin olumlu sonuçlar sağladığı topluluklardır. Bu özellikleri dolayısıyla, dernekler, toplum hayatında büyük önem taşımaktadırlar. Anayasa koyucusu da bu Önemi göz önünde tutmuş, dernek kurmak hakkını korumuş ve Anayasa’da, temel hak ve hürriyetler arasında toplanma hürriyeti başlıklı kısımda bu hakkı düzenlemiştir.”¹²⁶ Buna göre toplanma hürriyeti dernekleşme hürriyetinin içeriğini oluşturmaktadır. Zira dernekler daha düzenli ve sistemli toplanmaların gerçekleştirilmesi suretiyle faaliyette bulunurlar. Yine belirli büyüklükteki toplanmaların da ancak bu tür örgütlü gruplarca gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir.¹²⁷ Bu anlamda bireyler toplanma hürriyetlerini doğrudan kendi girişimleriyle kullanabilecekleri gibi örgütlü dernekler aracılığıyla kullanabilirler.¹²⁸ Düşünce ve örgütlenme özgürlükleri toplum yapısındaki köklü değişikliklerle, insanın açılması, gelişmesi, özgürleştirilmesi, insanca ve çok renkli yaşama ortamının meydana getirilebilmesi ile doğrudan bağlantılı olarak görülmektedir.¹²⁹ İşte toplumun ve bireyin bahsedilen gelişmeleri gerçekleştirebilmesi bireylerin entelektüel amaçlarla toplanabilmelerini gerektirir. Öte yandan devlet toplanma hürriyetinde olduğu gibi dernekleşme hürriyeti açısından da bazı yükümlülükler altındadır. Buna göre devlet birden fazla bireyin bir araya gelmesine olanak sağlayıcı düzenlemelere yer verme yükümlülüğü altındadır.¹³⁰

8. Sonuç

Toplanma hürriyeti demokratik bir toplum yapısı içerisinde yer alması gereken asli unsurlardan birisi olarak ifade edilebilir. Aslında toplanma hürriyetinin bu önemi demokrasinin diğer unsurlarıyla özellikle de

¹²⁶ AYM’nin 16.3.1965 tarihli, 1963/199 E, 1965/16 K Sayılı Kararı.

Bkz. www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1965/K1965-16.htm. (22.05.2011)

¹²⁷ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s.186.

¹²⁸ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s.405-406.

¹²⁹ TEZİÇ, s.32.

¹³⁰ TEZCAN, ERDEM, SANCAKTAR, ÖNOK, İnsan Hakları El Kitabı, s. 237.

demokratik katılımın sağlanması bakımından taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır. Buna göre toplanma hürriyeti toplumdaki farklılıkların veya farklı menfaatlerin bir araya gelmesi ve bunların organize bir şekilde talep edilmesi fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bu sayede toplumsal talepler bir uzlaşma zemini bulmakta ve toplum bir kargaşadan uzak tutulmaktadır. Öte yandan toplanma hürriyeti bugün demokrasilerde özellikle muhalefetin kullanabileceği en önemli araçlardan birisi haline gelmiştir. Yine toplanma hürriyeti icra ettiği fonksiyon itibarıyla sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasını teşvik etmekte bu sayede demokrasinin aktörleri bakımından toplumda demokrasi lehine çeşitlilikler meydana getirilmektedir.

Kaynakça

ABADAN, Yavuz, Tanzimat Fermanının Tahlili, İstanbul, 1940.

AKIN, İlhan, Toplanma Özgürlüğü, İHFM, C.30, S.1-2, 1964.

ALKEMA, Evert, Freedom of Association and Civil Society, Freedom of Association, Seminar organised by the Secretariat General of the Council of Europe in co-operation with the Ministry of Justice of Iceland, Reykjavik (Islande), 26-28 August 1993. Martinus Nijhoff Publishers, 1994.

ALPKAYA, Gökçen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak, C.56, S.3, AÜSBFD, 2001.

ANAYURT, Ömer, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Demek ve Sendika Özgürlüğü, Khuka Mart 2003.

ANAYURT, Ömer, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1998.

ARMAĞAN, Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

ASLAN, Seyfettin, GÜL, Cengiz, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.

ATALAY, Esra, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Ankara, 1993.

ATAR, Yavuz, Karşılaştırmalı, Notlu, Gerekçeli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Mimoza, 2004.

ATAR, Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, 2005.

AZRAK, Ülkü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Açısından Kolektif Özgürlükler, www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/ulkuazrak.doc (11.06.2011)

ÇEÇEN, Anıl, İnsan Hakları, Selvi Yayınları, 1990.

ÇEÇEN, Anıl, Demokrasi ve İnsan Hakları, İnsan Hakları Yıllığı Cilt 5-6, 1983-1984.

DAĞI İhsan - POLAT Necati, Herkes için Demokrasi ve İnsan Hakları, Liberte Yayınları, 2004 Ankara.

DAVID, Anne, Freedom of Association and the Freedoms of Associations, Freedom of Association, "Seminar organised by the Secretariat General of the Council of Europe in co-operation with the Ministry of Justice of Iceland, Reykjavik (Islande), 26-28 August 1993." Martinus Nijhoff Publishers, 1994.

GENÇKAYA, Ömer Faruk, Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not, Yeni Türkiye Dergisi Kasım-Aralık 1997, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayınları, Ankara 1997.

GÜNGÖR, Şener-KAVALALI, Mümin, Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Yayınları, 1990.

GÜRAN, Sait, "Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu", Anayasa Yargısı, S.9, 1993.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Turhan Kitabevi, Ankara 2004.

İŞGÖREN, Ali, Avrupa Birliği Sürecinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.

KABOĞLU, İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Yayınevi, 2002.

KABOĞLU, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, DÜHFD, 1989, Diyarbakır.

KABOĞLU, İbrahim, AKKURT, Kemal, İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları, İmge Yayınevi, 2006.

KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

KÜÇÜK, Adnan, İfade Hürriyetinin Unsurları, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003.

NOWAK, Manfred, CCPR Commentary, 1993.

OZANALP, Şevket, İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti: Toplantılar Ve Gösteri Yürüyüşleri, 1957.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 2000, Ankara.

ROSENBLUM, Nancy, Comprlled Association Public Standing, Self Respect and the Dynamic of Exclusion, Freedom of Association, Prinveton University Press, 1998.

SUNAY, Reyhan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Korunması, SÜHFD, C.8, S.1-2, 2000.

TAMIR, Yael, Revisiting the Civic Sphere, Freedom of Association, Prinveton University Press, 1998.

TANÖR, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,

TANÖR, Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969.

TANÖR, Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 1991.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, M. Ruhan, SANCAKTAR, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM, Mustafa Ruhan, SANCAKTAR, Oğuz, ÖNOK, Rıfat Murat, İnsan Hakları El Kitabı, Seçkin, Ankara 2006.

TEZİÇ, Erdoğan, Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü, Anayasa Yargısı, C.7, 1990.

Türkiye'de İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi, 2007.

UYGUN, Oktay, 1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1992.

UYSAL, Tamer Siyasal Sistemlerde Temsiliyet Sorunsalı - 4, www.sirince.net/modules.php?name=News&file=article&sid=609

YARSUVAT, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri, Sermet Matbaası, İstanbul, 1968.

YILDIRIM İbrahim, Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayıncılık, Ocak 2004 Ankara.

WALZER, Michael, On Involuntary Association, Freedom of Association, Prinveton University Press, 1998.

WHITE, Stuart, Freedom of association and the Right to Exclude, The Journal of Political Philosophy: Volume 5, Number, 4, 1997.

www.serkancengiz.av.tr.